

DRIEMAANDELIJKS KONTAKTBLAD VAN DE
HEEMKUNDIGE KRING 'Norbert de Vrijter'
Vijfde jaargang nr. 17 Maart 1987.

Verantwoordelijke Uitgever :
"Norbert de Vrijter" v.z.w.
P.a. Jos Aerts, Boskant 17 2418 LILLE

"Norbert de Vrijter" v.z.w.
Lokaal: 'Hof d'Intere'
Pastorijstraat 2
2152 WECHELDERZANDE

Rek.nr.954-7353871-55

*****

STATUTAIRE ALGEMENE VERGADERING : vrijdag 21 maart 1987.

U hebt het misschien al gemerkt: ons kontaktblad gaat met deze de vijfde jaargang in. Daarmee gepaard gaande sluiten we ons werkjaar af met een jaarlijkse algemene vergadering. Omwille van de mogelijkheden en het vriendelijke onthaal aldaar, wordt U uitgenodigd op VRIJDAG 21 MAART 1987 om 20 UUR in het Rust- en Verzorgingstehuis 'LINDELO' te Lille om er deze jaarlijkse ledenbijeenkomst bij te wonen. Als wij er nog bij vertellen dat wij op voorgaande soortgelijke Algemene Vergadering niet minder dan 92 leden mochten ontmoeten, dan zijn wij er van overtuigd dat wij deze maal ook op Uw aanwezigheid mogen rekenen.

Om deze vergadering luister bij te zetten, hebben wij andermaal een filmvoorstelling voorzien: filmen die de schijnwerpers zetten op onze deelgemeenten in de jaren vijftig en zestig. Richtten wij vorig jaar onze aandacht op Poederlee (Heerle) en een klein stukje Lille, dan hebben wij nu al zeker Wechelderzande en Lille op het programma staan. Wat Gierle betreft, wordt nog naarstig gezocht naar filmmateriaal en wij hopen tegen 21 maart het

beoogde dan ook in ons bezit te hebben zodat ook Gierle ruimschoots aan haar trekken komt. En aldus krijgen wij voor deze aantrekkelijke avond het volgende programma :

1. *Verwelcoming door de voorzitter (20 uur*

Verslag van de voorbije activiteiten

Kasverslag

2. *20u15: bestuurs(her)verkiezing*

Volgende bestuursleden zijn uittreidend en herverkiesbaar:

JOS Aerts (voorzitter)

Rozette Dillen

JOS Willems (penningmeester)

Marcel Van den Bosch

Frans Van Glabbeek

Paul A.Janssens

Andere kandidaat-bestuursleden zijn nog van harte welkom. Bovendien stellen wij ten zeerste op prijs mocht meer bepaald iemand van Gierle onze rangen nog vervoegen.

3. *Filmvoorstelling: Onze dorpen in de jaren vijftig en zestig.*

IEDEREEN VAN HARTE WELKOM !!!

VERNIEUWING LIDELD WERKJAAR 1987.

Indien U in dit kontaktblad een overschrijvings- en stortingsformulier vindt, dan betekent dit dat U Uw lidgeld voor het volgende werkjaar nog niet vernieuwd hebt. Wens je ons kontaktblad nog verder te ontvangen en in te schrijven voor het jaarboek 1987(dat volgend jaar februari van de pers komt), aarzel dan niet en stort 350,- frank (+ 50,- frank wanneer je het jaarboek per post wil thuisbezorgd krijgen) op onze rekening. Denk er om: "van uitstel komt afstel !".

HEBT U UW JAARBOEK 1986 AL ONTVANGEN ?

U was lid van onze kring voor het jaar 1986 en U hebt het jaarboek waarop U recht hebt nog niet ontvangen? Van hebben wij bij Uw lidgeld van vorig werkjaar dus geen 50,- frank bijkomende portonkosten ontvangen om U Uw jaarboek toe te sturen. Wij stellen daarom het volgende voor : Als je geïnteresseerd bent in ons jaarboek 1987 (en daarmee steun je onze werking !), stort dan 450- frank: 350,- frank lidgeld 1987 + 50,-frank portonkosten jaarboek 1987 + 50,- frank portonkosten jaarboek 1986. Je krijgt dan je jaarboek 1986 dadelijk toegestuurd. !!! Natuurlijk mag je je jaarboek ook persoonlijk afhalen bij JOS Willems, Heiend 7 te 2418 Lille !!!

Gierle en de Tielense watermolen in de tweede helft van de achttiende eeuw.

De Tielense watermolen, schilderachtig gelegen op de Aa, is samen met het 'Hof van Tielen' het meest attractieve hoekje van ons naaste buurdorp. De watermolen wordt voor het eerst vermeld in een document van 1468, maar zou reeds langer bestaan hebben. Het molenhuis dateert van de tweede helft van de zeventiende eeuw en is gedeeltelijk nog met stro bedekt. In 1944 werd het houten rad vervangen door een ijzeren. In 1970 werd de molen wegens economische redenen stilgelegd. Nog in 1976 werden brug, drijf wiel en stuw vernieuwd. De molen, die nog steeds maalvaardig is, en het omliggende landschap zijn wettelijk beschermd sinds 13 maart 1953.

Wie de omgeving van deze eeuwenoude onderslagmolen - waarmee wordt bedoeld dat het waterrad onderaan door het stromende water wordt aangegeven - bezoekt, komt niet alleen onder de indruk van de gaafheid van dit door en door Kempense gebouw, maar helaas ook van de stank en vuiligheid van de thans biologisch dode Aa-rivier. Nog geen vijftig jaar geleden kon men van het toen heldere water drinken, maar nu ziet men geregeld de schuimvlokken rond het zeventiende eeuwse gebouw zweven! Het is gewoon een schande voor onze technologisch zo ver gevorderde maatschappij dat deze grove verminking van ons milieu nog steeds oogluikend wordt toegelaten. Jammer genoeg heeft ook de ruilverkaveling diepe wonden in het eeuwenoude watermolenlandschap achtergelaten. Een zegen voor de boer wellicht, maar dan kan men toch de vraag stellen dat men hier geen voor de beide partijen aanvaardbare regeling had kunnen treffen. Het is echter niet te verwonderen dat watermolens in Vlaanderen een doorn in het oog zijn van de initiatiefnemers van de ruilverkaveling, omdat de watermolen over het algemeen in het bezit is van het zogenaamde 'waterrecht'. Dit eeuwenoud recht zorgt ervoor dat de watermolenaar in weerwil van alle instanties steeds genoeg watertoevoer moet krijgen om zijn molen te laten draaien. Vele watermoleneigenaars zijn bezweken voor de grote sommen die ze aangeboden krijgen, waardoor deze toeristisch attractieve molens voor eeuwig het stilliggen en dikwijls zelfs afbraak wordt opgelegd. Gelukkig is het voor de enig mooie Tielense watermolen nog niet zo ver gekomen ... In sommige gevallen brokkelde gedurende de loop der eeuwen dat waterrecht af en ook de Tielense watermolenaar heeft dit moeten ondervinden. Zo gold het waterrecht van de Tielense watermolen slechts voor de zes wintermaanden. Ook de watermolen van Poederlee, die eveneens verder

stroomafwaarts op de Aa gelegen was, draaide maar zes maanden. Niet zozeer het watergebrek alswel een beperking van het maalrecht, mag hiervoor als reden genoemd worden. Op welke manier de beperking van het waterrecht tot stand gekomen is, zal uitvoerig - wat de Tielense watermolen betreft - uit de doeken gedaan worden in een op touw staande uitgebreide studie over de Tielense watermolen (7).;

Anderzijds mocht de watermolenaar natuurlijk niet onbeperkt het rivierwater stuwen. De hoogst toegelaten waterstand werd en wordt aangeduid door de "pegel", een merkteken aan de stuw waarmee gestuwd wordt.

He waterrecht heeft steeds voor de nodige betwistingen gezorgd tussen de watermolenaar en de eigenaars of pachters van de aanpalende beemden, weilanden en gronden. Maar het waterrecht was onverbrekkelijk verbonden aan de molen. De watermolenaar was daardoor gerechtigd om het water op te houden tot de pegel. En gebeurde het dat de opwaarts gelegen beemden onder water kwamen te staan, dan had men geen verhaal. De watermolen was er immers het eerst (2).

Ook de watermolenaar van Tiel lag geregeld in conflict met zijn "achterland", meer bepaald met de Gierlenaren en de Turnhoutenaren. Wat de 18de eeuw betreft, zijn de betwistingen daaromtrent schering en inslag. Bij overstroming van de Aa werden immers aan de

bovenloop eerst Gierle en Turnhout getroffen die dan meestal Tielense watermolenaar met de beschuldigende vinger aanwezen.

Al in 1738 was er dispuut gerezen tussen de magistraat van Turnhout en de pachter van de Tielense molen, maar de eigenares van de molen, de vrouwe van Tiel, stelde dadelijk orde op zaken door de molenaar opdracht te geven onmiddellijk het water dat hij stuwde te lossen.

Eind augustus 1752 richtte de substituut-secretaris ("ondersecretaris") van Turnhout Jan Baptist Van Gastel, in opdracht van het stadsbestuur een dringend schrijven aan baron Van der Gracht van Rommerswael, die sinds 1751 heer van Tiel was, maar te Mechelen verbleef. De inwoners van Turnhout - en ook die van Gierle, zo voegde de Turnhoutse magistraat er aan toe, bekloegen er zich

- 3 -

andermaal over dat de pachter van de watermolen het water van de Aa zo danig liet stijgen dat niet alleen de gebroekten, maar ook een groot deel van de hoger gelegen beemden rond de Aa overstroomd waren. De Turnhoutse magistraat had de Tielense molenaar verscheidene malen "metten minnen aensoght" het water te lossen, maar het verzoek bleek een maat voor niets zodat de Turnhoutenaren zich ten einde raad tot de heer van Tielen wendden. De Turnhoutse substituut-secretaris wees ter loops op het beperkt waterrecht voor de Tielense molen, zodat de Turnhoutse magistraat met recht zou kunnen optreden tegen de watermolenaar. Op 29 augustus 1752 antwoordde de heer van Tielen dat hij onmiddellijk de drossaard van Tielen, Frans Jozef Noydens die als notaris te Gierle woonde (3), opdracht had gegeven de sluis van de watermolen direct te openen. Het was zeker zijn intentie niet om door zijn toedoen de inwoners enige schade te laten lijden. Bovendien, zo voegde de heer er aan toe, was hij nog niet op de hoogte van de gebruiken betreffende het stuwen van water op de Aa.

Vermoedelijk had de baron ook een schrijven gekregen van zijn pachter, want hij wees de Turnhoutse magistraat erop dat de rivier vanaf haar bron niet goed "gecuyst" was, iets waar de Turnhoutenaren toch moesten voor in staan, zodat daar al het probleem in de waterafvoer ontstond.

Nog diezelfde 29 augustus kreeg de Gielse magistraat het schrijven van de heer van Tielen vanuit Turnhout door gestuurd. De stadhouder of plaatsvervanger van de schout te Gierle, Jan Gerard Smolderen, riep dadelijk de schepenen en alle adviserende personen, waaronder de "beste gegoydens" (meest vermogende inwoners), samen om andermaal zonder dralen tot actie over te gaan. Want reeds op 21 augustus had de Gielse schepenbank het "windgat" of de sluis laten optrekken, maar de watermolenaar had natuurlijk die terug neergelaten. Met het schrijven van de Tielense heer meende het Gielse dorpsbestuur dat zij alle recht in handen had om de molenaar te dwingen de sluis definitief te openen tot alle overstromingsongemakken waren verdwenen. Als de molenaar zich daartegen zou verzetten, zou men een gerechtelijke procedure ten zijnen laste voeren. Al de aanwezigen op deze vergadering tekenden voor toestemming aan de schepenbank, behalve een van de "beste gegoydens". Deze laatste protesteerde zelfs tegen het feit

dat stadhouder Smolderen en de schepenen de "beste gegoydens" niet hadden geraadpleegd toen zij acht dagen eerder ingrepen. Wettelijk gezien hoefde dat ook niet, maar de protesteerder wees listig op de daaraan verbonden onkosten voor de gemeenschap, en in financiële zaken van het dorp hadden de "beste gegoydens" wel hun inzeg.(4).

- 4 -

Niet toevallig was het de eerder genoemde notaris Frans Jozef Noydens die zijn ongenoegen uitte over het vroegere optreden van de Gielse schepenbank tegen de Tielense watermoleenaar. Als drossaard van Tielen moest hij immers de rechten van zijn heer vrijwaren. De stadhouder verdedigde zich met de stelling dat hij namens de Gielse gemeenschap was opgetreden om die voor verder overstromingsonheil te behoeden. De notaris vond echter dat de stadhouder en de schepenen zelf voor de onkosten moesten opdraaien aangezien het om een onwettig en persoonlijk initiatief ging. Frans Jozef Noydens vertolkte hiermee volledig het standpunt van de baron van Rommelswael en diens echtgenote Maria Catharina Philippina de Varick die tegen de Gielse schout en schepenen van Gierle "ende alle de gene die haer hebben bemoyt met het trecken der sluyse vanden watermolen van Tielen in augusti" een proces inspanden voor de Soevereine Raad van Brabant te Brussel, de hoogste rechtbank in onze gewesten. Terecht stelde de heer van Tielen dat de Gielse magistraat haar bevoegdheden was te buiten gegaan door op te treden buiten haar rechtsgebied Gierle en dat ze de belangen van de Tielense heer geschaad had. Op 9 januari 1753 riep stadhouder Smolderen de schepenen, de bedezetters en de "best gegoyden" bijeen en deze vergadering droeg de stadhouder op het Gielse standpunt voor de Raad van Brabant te gaan verdedigen. De Gielse magistraat liet zich dus in deze zaak niet overdonderen. Gewoontegetrouw voor die tijd sleepte deze gerechtsprocedure lange tijd aan. Op 13 september 1753 verscheen de schout van Lille, Augustinus Franciscus Noydens, als gelastigde van de heer van Tielen voor de Gielse schepenbank met het voorstel heel de zaak in der minne te regelen. Na rijp overleg besloot men te Gierle stadhouder Jan Gerard Smolderen en eerste schepen Peeter Peeters af te vaardigen naar het Hof van Tielen om er met de heer tot een overeenkomst te komen. Blijkbaar zonder succes, want in juni 1754 was de zaak nog steeds zonder vonnis aanhangig voor de Raad van Brabant. Op de 19de van die maand werd zelfs notaris Frans Jozes Noydens naar Brussel gestuurd om namens Gierle te gaan pleiten tegen de Tielense heek.! Hoe en wanneer deze zaak beslecht werd is voor ons nog een open vraag, maak in elk geval bleek de diepere oorzaak van dit probleem, namelijk de steeds maar weerkerende wateroverlast ter hoogte van de Tielense watermolen, nog geen oplossing gevonden te hebben.

Op 11 augustus 1764 werd andermaal het Gielse dorpsbestuur samengeroepen om zich weer te beraden over het feit dat "door slaghreghens ende onstuymigh weder" de Aa tot kniehoogte over de boorden was overstroomd. De Gielse vorster, zeg maak de gemeentelijke deurwaarder, Jan Baptist Coninx werd daarom uitgestuurd om bij pachter-moleenaar

- 5 -

Lambrecht Kemels te bepleiten om de schofdeuren van de watermolen op te trekken. De molenaar, "dit redelijck versoeck herneckighlijck affs laende", antwoordde al vloekend dat hij zulks niet van zin was omdat hij maalde op pegel. Stadhouders Smolderen en de schepenen Gabriël Vervoort, Theodoor van Ouwenhuysen, Jan Jacobs en Anthony Proost begaven zich daarom "naer den Adelijcken casteele van Thielen" om de heer van Tielen te bewegen tot opdracht aan zijn pachter om de sluis

24 uur aan een stuk op te trekken of zolang tot het overstromingsgevaar geweken zou zijn. Waarschijnlijk ging de baron in op dit verzoek.

Een definitieve regeling bleef uit want op 4 juni 1767 werd de watermolenaar, Lambert Kemels, weer aanzocht om zijn sluisdeuren open te zetten. Dat gebeurde ook 24 uur waardoor het waterpeil van de Aa enigszins gezakt was. De Gierlenaren probeerden zelfs om dan de Aa van onkruid te zuiveren, maar dat bleek niet voldoende omdat het water nog te hoog stond. De Gierlenaren grepen toen dankbaar naar een keizerlijke ordonnantie van 11 oktober 1766, waarin werd aanbevolen dat in het begin van de maand juni alle watermolens luizen enige dagen moesten opengezet worden om zo veel mogelijk wateroverlast in onze Zuidelijke Nederlanden tegen te gaan. Omdat de watermolen buiten het Gielse rechtsgebied lag, weigerde de Tielense watermolenaar volledig op de aanmaning van de Gielse schepenenbank in te gaan. Daarom vroegen de stadhouders en de schepenen van Gierle aan de Vorster van Tielen om de Tielense molenaar te wijzen op de keizerlijke ordonnantie zodat de Gierlenaren ruim de gelegenheid zouden krijgen om de Aa geheel zuiver te maken, zodat het veelvuldige overstromingsgevaar zou verminderd worden. De molenaar scheen deze maal meer begrip op te brengen zodat de zaak deze keer zonder al te veel problemen geklasseerd kon worden.

Op 14 mei 1774 werd door de nieuwe stadhouders, de ons intussen al welbekende notaris Frans Jozef Noydens, en de schepenen voor het dorpsbestuur van Gierle een overeenkomst voorgelezen waarin de watermolenaar zich ertoe verbond tussen 1 april en 1 oktober (1 oktober) telkens de twee schofdeuren van de sluis, het zogenaamde wind- en watergat, te trekken, zodra de Gielse magistraat hierom vroeg. Pas bij toelating van diezelfde overheid zou hij de sluis terug sluiten. In werkelijkheid betekende dit niet anders dan den schriftelijk akkoord over het beperkte waterrecht van de Tielense watermolen dat slechts gedurende de zes wintermaanden van toepassing was. Wanneer de watermolenaar zich had laten bewegen tot het op schrift zetten van dit beperkt waterrecht is ons niet bekend, maar het zou ons niet verwonderen dat in 1767 gebeurd was. Op 29 en 30 april 1774 werd door de Gielse magistraat beroep gedaan op deze overeenkomst en nogmaals op 6 en 7 mei

om de watermolenaar te verplichten zijn schofdeuren te openen, echter zonder het beoogde resultaat. Op 12 mei om 12 uur 's middags begaf de stadhouder zich met de Gielse gezworen vorster naar de watermolen om officieel de onwil van de molenaar betreffende het voornoemde akkoord vast te stellen. Het Gielse dorpsbestuur gelastte daarop F.J. Noyden, om een gerechtelijke procedure in te zetten tegen Lambrecht Kemels en hem te laten veroordelen tot de zware boete van 200 guldens zoals echter overeengekomen was in het schriftelijk akkoord met de watermolenaar. Jammer genoeg voor ons werd onze voornaamste bron voor deze uiteenzetting niet zorgvuldig bijgehouden door de Gielse secretaris van die tijd, zodat we ook hier in het ongewisse blijven over de afloop van dit zoveelste geschil waarin de watermolen van Tielen centraal staat. (5).

Al de bovengeschreven geschillen illustreren de eeuwenlang bestaande spanning tussen het eeuwenoude recht van de individuele molenaar en de rest van de bevolking die later de oevers van de Aa in cultuur gingen nemen en dit langzaam aan als een verworven recht gingen beschouwen, lijnrecht in tegen het oude recht van de watermolenaar.

Een laatste conflict hieromtrent zou pas in het midden van deze eeuw met een proces beslecht worden !

VOETNOTEN:

- (1) A. VERDEGEM, De watermolen van Tielen en zijn molenaars, Tielen, 1987.
- (2) Zie o.a. P.BAUTERS, Vlaamse Molens (Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon), Antwerpen, 1978, blz.85 sqq. ;
H.DE KINDEREN, De laatste levensdagen der Herentalse molens (XIXde- XXste eeuw) in Historisch jaarboek van Herentals, Herentals, (1986), jg. I, blz.111-112.
- (3) Frans Jozef Noydens, °Gierle 1729, zoon van Guillelmus en Maria Anna de Vrijter, dochter van de ons zo bekende Nortbert. Sinds 1753 notaris te Gierle. Vanaf 1763 tot 1769 substituut secretaris te Lille, Wechelderzande en Vlimmeren, vanaf 1774 gezworen klerk te Gierle. Vanaf 1780 ook schout te Lille, Wechelderzande en Vlimmeren. Augustinus Franciscus Noydens was de oom van F. J. Noydens .
- (4) W.VAN DEN BRANDEN, Het bestuur van een plattelandsgemeente in het land van Turnhout in de achttiende eeuw, Gent, 1982, blz. 32-33.
- (5) R.A.A.-G.A.Gierle, resolutieboek 1722-1796., nr.2.

EEN UITGEBREIDE EN ONGETWIJFELD BOEIENDE STUDIE
OVER DE WATERMOLEN VAN TIELEN, WAARAAN DEGELIJK
EN ZORGVULDIG GESCHIEDKUNDIGE NAVORSING IS
VOORAFGEGAAN VERSCHIJNT EIND OKTOBER MET ALS
TITEL "De watermolen van Tielen en zijn molenaars". Auteur:
Adolf Verdegem. Omvang: ongeveer 80 blz.. Prijs: 390 frank. AF
TE HALEN OP 24 en 25/10 IN 'MAZELHOF' TE TIELEN TIJDENS
GELEGENHEIDSTENTOONSTELLING.
WARM AANBEVOLEN!!!!

Walter Van den Branden.